

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ
УКРАЇНИ
РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІСТОРИКО-СОЦІОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ПОЛІТИЧНИХ НАУК**

ПАНОРАМА ПОЛІТОЛОГІЧНИХ СТУДІЙ

НАУКОВИЙ ВІСНИК РДГУ

Випуск 7

Рівне – 2011

Панорама політологічних студій :
науковий вісник Рівненського державного гуманітарного університету. –
Рівне : РДГУ, 2011. – Вип. 7. – 273 с.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

- Бортніков В. І.** – д.політ.н., професор, завідувач кафедри політології Волинського національного університету імені Лесі Українки.
- Гон М. М.** – д.політ.н., професор, завідувач кафедри політичних наук Рівненського державного гуманітарного університету (головний редактор).
- Канцелярук Б. І.** – д.політ.н., головний науковий співробітник відділу трансатлантичних досліджень Інституту світової економіки і міжнародних відносин.
- Киридон А. М.** – д.і.н., професор кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики Київського міжнародного університету.
- Круглашов А. М.** – д.політ.н., професор, завідувач кафедри політології та державного управління Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.
- Макаренко Є. А.** – д.політ.н., провідний науковий співробітник відділу трансатлантичних досліджень Інституту світової економіки і міжнародних відносин.
- Монолатій І. С.** – д.політ.н., професор кафедри політології Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.
- Постоловський Р. М.** – к.і.н., професор, завідувач кафедри всесвітньої історії, ректор Рівненського державного гуманітарного університету.
- Тихомирова Є. Б.** – д.політ.н., професор, завідувач кафедри міжнародної інформації Волинського національного університету імені Лесі Українки.
- Троян С. С.** – д.і.н., професор, завідувач кафедри міжнародних відносин та країнознавства Рівненського інституту слов'язнавства Київського славістичного університету.
- Шеретюк В. М.** – к.і.н., доцент, декан історико-соціологічного факультету Рівненського державного гуманітарного університету.
- Шугасва Л. М.** – д.філос.н., професор, завідувач кафедри філософії Рівненського державного гуманітарного університету.
- Юськів Б. М.** – д.політ.н., завідувач кафедри міжнародної інформації Рівненського інституту слов'язнавства Київського славістичного університету.

Друкується за рішенням Вченої ради Рівненського державного гуманітарного університету. Протокол № 3 від 28 жовтня 2011 р.

За редакцією д. політ. н., професора М. М. Гона

Науковий вісник «Панорама політологічних студій»
затверджений ВАК України науковим фаховим виданням з політичних наук
(постанова Президії ВАК України від 14 квітня 2010 р. № 1 – 05/3)
Свідectво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації:
Серія КВ №16166-4638 Р

У збірнику вміщені статті з актуальних проблем міжнародних відносин, політичних процесів у країнах Європи та України зокрема, а також дослідження в царинах політичної філософії, етнополітології та етнодержавознавства.

Збірник адресований всім, хто цікавиться політичною наукою.

Адреса редакції: кафедра політичних наук,
Рівненський державний гуманітарний університет,
вул. Остафова, 29, м. Рівне, 33027.

ЗМІСТ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ТА ІСТОРІЯ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

Бурдяк В. І., Федорчак Т. П.	6	Політико-правові засади розвитку відносин держави та громадянського суспільства в країнах ЦСЄ
Юськів Б. В.	13	Міграційна політика європейських держав в умовах глобальної економічної кризи
Геник М. А.	23	Польсько-українське примирення у політичній думці Клаудіуша Грабика
Черник П. П., Сулятицький І. В.	31	Сучасні відносини України з державами центральної Азії
Габрилевич А. С.	39	Євроінтеграційні колізії України
Патлашинська І. В.	46	Контрверсійність оцінок миротворчих операцій ООН і НАТО

ПОЛІТИЧНІ ІНСТИТУТИ І ПРОЦЕСИ

Неліпа Д. В.	51	Класифікація соціально-політичних систем у праці А. Ханкена „Кібернетика та суспільство: аналіз соціальних систем”
Гон М. М.	59	Переміщені особи та біженці: шлях від таборів Ді-Пі до еміграції
Лукач У. Р.	64	Інтегративні підходи до природи політичних конфліктів
Пояркова Т. К.	72	Кризовий синдром – фантом модернізації
Мислюк Ю. В., Криворучко Н. В.	79	Особливості реалізації гендерної політики в Івано-Франківській області: динаміка політичної активності жінок
Недокус І. С.	86	Законодавство Республіки Білорусь у сфері ЗМІ: новітні тенденції
Панишко Г. Т.	93	Розвиток місцевого самоврядування у Ратнівському районі Волинської області за роки незалежності
Максимець Б. В.	100	Національно-демократичні партії в партійно-політичній системі сучасної України
Мишляєв Т. Ю.	108	Політична система Бельгії як інтегрування романської та германської політичних культур

Добржанська І. М.	114	Формування нормативно-правової складової національного механізму забезпечення гендерної рівності в Російській Федерації
Федчик Ю. Ю.	124	Базові методологічні концепти аналізу електорального простору
Троценко В. В.	133	Спільне та особливе виборчої активності електорату Львівської та Волинської областей у контексті загальноукраїнських політичних процесів
Хаврук І. А.	141	Конституційний Суд Республіки Білорусь у конституційних процесах: референдум 24 листопада 1996 року
Ломака І. І.	150	Українська діаспора: роль переміщених осіб і біженців у формуванні третьої хвилі еміграції
Шкуро А. С.	157	Компроміс у системі прийняття політичних рішень
Руда Л. А.	164	Перспективи виникнення глобальної цивілізаційної суперсистеми
Цецик Я. П.	173	УНДО та УСРП у парламентських виборах 1928 р. на Волині
Клим І. М.	180	Політична свідомість населення як чинник виникнення кризових явищ у сучасній українській політиці: аналіз і технології управління
Човган І. В.	186	Державна політика модернізації вищої освіти в Україні: свроінтеграційний аспект

ПОЛІТИЧНА ФІЛОСОФІЯ ТА ІДЕОЛОГІЯ

Березовська-Чміль О. Б.	194	Теоретико-концептуальні засади дослідження соціального капіталу
Климончук В. Й.	201	Інституційний вимір свободи в умовах демократії
Сувінські Е.	210	Патріотизм у процесі глобалізації
Притуляк С. І.	215	Соціалістичне суспільство і демократія: співвідношення базових принципів у програмних положеннях Соцінтерну

ЕТНОПОЛІТОЛОГІЯ ТА ЕТНОДЕРЖАВОЗНАВСТВО

Монолатій І. С.	224	Міжгрупові інтеракції на пострадянському просторі у дискурсі російської етнополітології
-----------------	------------	---

Савойська С. В.	235	Проблеми мовно-політичної ідентичності в сучасній Україні
Лазарович М. В.	240	Специфіка розміщення іноетнічного населення України на межі ХІХ–ХХ ст.
Українець В. О.	248	Етнічний екстремізм в Україні: політичні актори та їхні постулати

РЕЦЕНЗІЇ

Казакевіч А.	255	Інституційне оформлення етнополітичних взаємин у західноукраїнському регіоні в модерну добу
Монолатій І. С.	257	Імперіологія pop-fiction
Монолатій І. С.	264	Українське геноцидознавство: крок перший
Відомості про авторів	270	
Вимоги до оформлення статей	273	

10. Кресіна І. О. Парламентські вибори в Україні: правові і політичні проблеми: моногр. / І. О. Кресіна, Є. В. Перегуда. – К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2003. – 368 с.
11. Політичні партії як суб'єкт формування політико-управлінської еліти в умовах політичної модернізації: навч. посіб. / [ред. кол.: Е. А. Афонін, Ю. С. Ганжуров, В. В. Лісничий, О. В. Радченко]. – К.: Парламентське вид-во, 2008. – 416 с.
12. Регіональна Україна / [вступ. слово М. Томенко]. – К.: Ін-т політики, Геопринт, 2003. – 399 с.
13. Резнік О. Громадянські практики в перехідному суспільстві: чинники, суб'єкти, способи реалізації / О. Резнік. – К.: Ін-т соціології НАН України, 2011. – 336 с.
14. Романюк А. С. Суспільно-політична ситуація на Львівщині у квітні 2006 – березні 2007 рр. / [А. С. Романюк, Л. С. Скочил та ін.]. – Л.: ЦПД, 2007. – 116 с.
15. Становлення публічної політики в регіонах України / С. Г. Конончук, М. В. Лациба, Ю. А. Тищенко. – К.: УНЦПД, 2006. – 368 с.
16. Черкашин К. Електоральна диференціація території України / К. Черкашин // Політ. менеджмент. – 2008. – № 1. – С. 23–38.

УДК 342.4(476):324

Хаврук І. А.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД РЕСПУБЛІКИ БІЛОРУСЬ У КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРОЦЕСАХ: РЕФЕРЕНДУМ 24 ЛИСТОПАДА 1996 РОКУ

У статті аналізується роль Конституційного Суду Республіки Білорусь в одному з конституційних процесів – винесенні проектів змін до конституції на референдум 24 листопада 1996 року – у контексті протистояння Верховної Ради та Президента Республіки Білорусь у період становлення авторитарного режиму О. Лукашенка.

Ключові слова: Конституційний Суд Республіки Білорусь, конституційна юстиція, конституційна криза, конституційний референдум.

Хаврук И. А. Конституционный Суд Республики Беларусь в конституционных процессах: референдум 24 ноября 1996 года.

В статье анализируется роль Конституционного Суда Республики Беларусь в одном из конституционных процессов – внесении проектов изменений конституции на референдум 24 ноября 1996 года – в контексте противостояния Верховного Совета и Президента Республики Беларусь в период становления авторитарного режима А. Лукашенка.

Ключевые слова: Конституционный Суд Республики Беларусь, конституционная юстиция, конституционный кризис, конституционный референдум.

Khavruk I. A. The Constitutional Court of the Republic of Belarus in constitutional processes: the referendum on november, 24, 1996.

The article analyses the role of Constitutional Court of Republic of Belarus in constitutional processe of bringing of projects of changes in Constitution on a referendum on November, 24, 1996 in the context of opposition Verkhovna Rada and President of the Republic of Belarus in the period of becoming of the authoritarian mode of O. Lukashenko.

Key words: Constitutional Court of the Republic of Belarus, constitutional justice, constitutional crisis, constitutional referendum.

Одна зі специфічних рис пострадянських держав полягає в тому, що запровадженні із проголошенням незалежності інститут президентства ніколи не вкладався у формально-юридичні рамки. Характер президентської влади від часу своєї появи в політичній системі визначається позаінституційними чинниками: специфічністю правлячої еліти, особливостями політичної культури перехідних суспільств тощо. Таким чином, цілком логічним є намагання президентів розширити і юридичні рамки своїх повноважень. Перш за все – конституційних, оскільки запровадження посади президента, скажімо, в Білорусі, Україні чи Росії не зумовило комплексного перегляду всієї сукупності взаємовідносин вищих державних органів. Принцип "радянської" парламентської республіки був штучно поєднаний з президентською формою правління, так і не утворивши цілісно-збалансованої парламентсько-президентської (або президентсько-парламентської) системи, залишаючи невирішеною одну з найболючіших проблем – проблему повноважень гілок влади. Це породжувало владні протиріччя у сфері вирішення політичних і соціально-економічних проблем, змушуючи вдаватися до "позасистемного", арбітражного їх вирішення шляхом референдуму.

Питання конституційних процесів у Білорусі цікаві для дослідників з огляду на багатоаспектність даної проблеми: трансформація політичної системи, використання інституту референдуму, протистояння законодавчої та виконавчої гілок влади, співвідношення влади і опозиції, становлення авторитарного режиму тощо. У переважній своїй більшості дослідники, такі як О. Боярунець, А. Голобуцький, В. Кулик, А. Смолік, В. Карбалевиц, Г. Василевич, О. Буховец, Д. Фурман, В. Круталевич, у своїх публікаціях розглядають дані аспекти саме в їх цілісності, з огляду на їх причини, взаємозв'язок, кінцеву мету і, головним чином, наслідки – становлення авторитарного режиму. З огляду на це, за винятком праці В. Круталевича [10], діяльності Конституційного Суду Республіки Білорусь не надається належної уваги, хоча, на нашу думку, однією з найважливіших політичних функцій конституційних судів – з точки зору функціонування системи стримувань і противаг – є арбітражна функція. І тому важливим фактором становлення авторитарного режиму в Білорусі була діяльність конституційного суду. В даній статті аналізується роль Конституційного Суду Республіки Білорусь в одному з конституційних процесів – винесенні проектів змін до конституції на референдум 24 листопада 1996 р. – в контексті протистояння Верховної Ради та Президента Республіки Білорусь у період становлення авторитарного режиму О. Лукашенка.

Ініціативи Президента Республіки Білорусь Олександра Лукашенка щодо конституційних референдумів стосувалися внесення змін до конституції: посада президента з'явилась в Білорусі саме внаслідок прийняття нового основного закону, тому він не міг бути учасником конституційного процесу. У конституції 1994 року було передбачено норми про обов'язковість призначення парламентом референдуму з ініціативи громадян та глави держави (остання – як елемент системи стримувань і противаг), чим і скористався О. Лукашенко, ініціюючи проведення референдуму 14 травня 1995 р. Серед інших питань ставилося на голосування внесення змін до конституції, які передбачають можливість розпуску парламенту. Незважаючи на позитивну відповідь – 77,7 % учасників волевиявлення висловились за можливість дострокового припинення президентом повноважень парламенту [15], зміни внесені не були – це могла зробити лише Верховна Рада. Але можливість кампанії за реалізацію народного волевиявлення потенційно продовжувала існувати, що влаштувало президента.

Конституція Республіки Білорусь, окрім нового інституту президента, передбачала також запровадження конституційного суду. Посилення реальної влади президента після референдуму 1995 року на фоні недієздатного парламенту (з вересня 1995 по січень 1996 р. Верховна Рада не проводила засідань взагалі [5, с. 90], оскільки за результатами парламентських виборів у травні 1995 р. (одночасних з референдумом) було обрано всього лише 120 депутатів, не в останню чергу завдяки позиції президента, який відкрито закликав взяти участь у референдумі і не голосувати на виборах, сподіваючись на введення президентського правління після їх провалу [2, с. 14]) призводило до поглиблення конфронтації з Верховною Радою, депутати якої все частіше звертаються з приводу діяльності О. Лукашенка до конституційного суду. У 1995 р. конституційний суд визнав невідповідними конституції та законам Республіки Білорусь 11 указів президента [9, с. 296], у зв'язку з чим у посланні "Про стан конституційної законності в Республіці Білорусь у 1995 році" одним з факторів незадовільного стану дотримання прав людини в республіці названо діяльність президента [10, с. 42], який, не погоджуючись з висновками суду, пояснював вихід за рамки конституції "відсутністю дієздатної законодавчої влади" [10, с. 85].

О. Лукашенко навчився обходитись без законодавчого органу влади і мало зважав на його діяльність і після повторних виборів до Верховної Ради у грудні 1995 р., відмовившись від співпраці і лобіюючи прийняття лише окремих законодавчих актів. Органи виконавчої влади для вирішення питань використовували не законодавче регулювання, а підзаконні акти, особливо укази президента. Саме вони ставали чи не основною формою правового регулювання суспільних відносин, незважаючи на невідповідності окремих з них конституційним і законодавчим нормам. Станом на 1 вересня 1996 р. конституційний суд визнав неконституційними (повністю чи частково) 14 указів (до листопада їх кількість зросла до 17) і одне розпорядження президента [10, с. 98]. Втім, поряд з цим були визнані неконституційними 13 законів і 2 постанови Верховної Ради [5, с. 112].

Реалії політичного життя республіки свідчили про поглиблення конституційної кризи: в грудні 1995 р. О. Лукашенко видав декрет про

ігнорування урядовими підрозділами постанов конституційного суду, а повернення парламенту до нормального функціонування створювало реальну загрозу двовладдя [1, с. 90–91]. В загострення протистояння у травні 1996 р. Президент висловив пропозицію про зміни порядку формування складу конституційного суду, а згодом – щодо внесення змін і доповнень до конституції, подавши до Верховної Ради законопроекти "Про внесення змін і доповнень до Конституції Республіки Білорусь", "Про порядок вступу в силу Закону Республіки Білорусь", "Про внесення змін і доповнень до Закону Республіки Білорусь" "Про Конституційний Суд Республіки Білорусь". Всупереч нормам законодавчого процесу, проект не був розглянутий парламентом на пленарному засіданні, що і призвело до звернення президента у вирішенні даного питання до ініціювання референдуму [5, с. 149]. Прихильники його проведення, вслід за О. Лукашенком, аргументували це тим, що, оскільки народ визнається єдиним джерелом влади, то парламент по суті присвоїв собі право виключної компетенції влади, то парламент щодо вирішення фундаментальних, основоположних питань, до яких належить прийняття конституції, порушивши основоположний принцип народовладдя [10, с. 105].

15 серпня 1996 р. президент вносить до Верховної Ради пропозицію про проведення 7 листопада 1996 р. референдуму з цілої низки питань. 27 серпня 1996 р. Президія Верховної Ради Республіки Білорусь приймає Постанову "Про проведення республіканського референдуму в Республіці Білорусь", якою виносить на розгляд Верховної Ради питання про проведення референдуму з таких питань:

1. Перенести День незалежності Республіки Білорусь (День республіки) на 3 липня – день визволення від гітлерівських окупантів у Великій Вітчизняній війні.
  2. Чи виступаєте Ви за вільну, без обмежень, купівлю та продаж землі?
  3. Чи підтримуєте Ви відміну смертної кари в Республіці Білорусь?
- Перше питання вносилося на обов'язковий референдум, друге та третє – на консультативний [12].

Ще одне запропоноване президентом питання на референдум – "Про прийняття Конституції Республіки Білорусь 1994 року зі змінами і доповненнями (нова редакція Конституції Республіки Білорусь)" – вирішено розглянути у Верховній Раді після представлення ініціатором тексту конституції, що вноситься на референдум.

31 серпня 1996 р. президент подав до Верховної Ради проект закону Республіки Білорусь "Про внесення змін і доповнень до Конституції Республіки Білорусь" і проект Конституції Республіки Білорусь 1994 року зі змінами і доповненнями (нова редакція Конституції Республіки Білорусь). Останній одразу ж (31 серпня – 2 вересня) був опублікований у "Народной газете".

6 вересня 1996 р. Верховна Рада Республіки Білорусь прийняла Постанову "Про проведення республіканського референдуму в Республіці Білорусь і заходи по його забезпеченню". Перед початком голосування з ініціативи депутатів фракцій комуністів та аграріїв (всього на підтримку даної ініціативи підписався 91 депутат) було внесено пропозицію винести на референдум альтернативний президентському проект нової редакції конституції та такі питання:

1. Чи виступаєте Ви за те, щоб керівники місцевих органів виконавчої влади

обирались безпосередньо жителями відповідної адміністративно-територіальної одиниці?

2. Чи погоджуєтесь Ви, що фінансування всіх гілок влади повинно здійснюватись гласно і тільки з державного бюджету?

Розглянувши ініціативу, Верховна Рада постановила провести 24 листопада 1996 року республіканський референдум, на який винести питання:

а) ініційовані Президентом Республіки Білорусь:

1. Перенести День незалежності Республіки Білорусь (День республіки) на 3 липня – день визволення від гітлерівських окупантів у Великій Вітчизняній війні.
2. Прийняти Конституцію Республіки Білорусь 1994 року зі змінами і доповненнями (нова редакція Конституції Республіки Білорусь), запропонованими Президентом Республіки Білорусь О. Лукашенком.
3. Чи виступаєте Ви за вільну, без обмежень, купівлю та продаж землі?
4. Чи підтримуєте Ви відміну смертної кари в Республіки Білорусь?

б) ініційовані депутатами Верховної Ради Республіки Білорусь:

5. Прийняти Конституцію Республіки Білорусь 1994 року зі змінами і доповненнями (нова редакція Конституції Республіки Білорусь), запропонованими депутатами фракції комуністів та аграріїв.
6. Чи виступаєте Ви за те, щоб керівники місцевих органів виконавчої влади обирались безпосередньо жителями відповідної адміністративно-територіальної одиниці?
7. Чи погоджуєтесь Ви, що фінансування всіх гілок влади повинно здійснюватись гласно і тільки з державного бюджету?

У відповідності до ст. 1, 14, 39 Закону Республіки Білорусь "Про народне голосування (референдум) Республіки Білорусь", перше, друге, п'яте та шосте питання виносяться на обов'язковий республіканський референдум, рішення якого є остаточним і має обов'язкову силу на всій території республіки, а четверте і шосте – на консультативний, рішення якого має характер рекомендації [11, с. 491]. Наступною Постановою (прийнятою в той же день) Верховна Рада затвердила тексти проектів конституційних змін, винесених на референдум [5, с. 118].

Основними питаннями референдуму, безперечно, були питання про внесення змін і доповнень до конституції. Основний закон 1994 року не забезпечив рівноваги законодавчої та виконавчої гілок влади. О. Лукашенка конституція не задовольняла з огляду на обмеженість повноважень Президента Республіки Білорусь, білоруський парламент (який, до речі, подав зміни до конституції у власному їх баченні тільки після відповідної ініціативи глави держави, на противагу президентському проекту) – з огляду на можливість фактичного зосередження влади в руках президента, що і спостерігалось з часу перемоги на виборах О. Лукашенка. Така оцінка проявлялась у змісті пропонованих змін: президентський варіант передбачав посилення повноважень глави держави, депутатськи – ліквідацію інституту президента, концентруючи владу в руках Верховної Ради (за оцінками прихильників президентського варіанту, майже за зразком конституції 1978 року [4, с. 11]). Пропоновані доповнення та зміни стосувались майже виключно перерозподілу повноважень між Президентом та Верховною Радою Республіки Білорусь. Власне обидва представлені проекти дозволяли говорити радше про прийняття нової

конституції, аніж про затвердження змін і доповнень до старої: президентський проект передбачав зміни більш ніж 30 статей і подавав є новій редакції понад 60 статей, що становило майже 70 % норм діючої конституції [14, с. 16–32]. Виконуючи в конституційному питанні більш пасивну роль, парламент вирішив звернутись до норм діючого основного закону: лист Голови Верховної Ради Республіки Білорусь С. Г. Шарецького, у якому він поставив питання про допустимість винесення на референдум текстів конституції, спричинив розгляд конституційним судом Постанови Верховної Ради Республіки Білорусь від 6 вересня 1996 р.

Конституційний суд власним рішенням (оскільки постанови Верховної Ради не були внесені до переліку актів, що підлягають перевірці конституційним судом (ст. 127–128 конституції) від 20 вересня 1996 р. ініціював перевірку пунктів постанови щодо нових редакцій конституції, а також пункту про визначення виду референдуму [5, с. 130] (про що в листі Голови Верховної Ради не йшлося зовсім). Тоді ж конституційним судом приймається "Звернення Верховної Ради Республіки Білорусь до Президента і депутатів Верховної Ради Республіки Білорусь, які ініціювали розгляд на республіканському референдумі змін і доповнень до Конституції Республіки Білорусь 1994 року". У зверненні ініціаторам пропонується відкликати проекти і створити узгоджувальну конституційну комісію для вироблення єдиного проекту, який після узгодження з Президентом та Верховною Радою передбачається винести на всенародне обговорення. Висловлені зауваження і доповнення після обговорення конституційною комісією мала розглянути і прийняти Верховна Рада. Питання, з яких не буде досягнуто згоди сторін, пропонувалось винести на референдум [10, с. 121–122].

24 вересня 1996 р. конституційний суд ухвалив заяву-звернення до Президента Республіки Білорусь і Верховної Ради Республіки Білорусь, що розцінювалось, з одного боку, як втручання у політичний процес, з іншого – як намагання виправити ситуацію з неоднозначною у правовому плані ініціативою перевірки згаданої постанови (заява як акт Конституційного Суду Республіки Білорусь законодавством Республіки Білорусь не передбачалась [5, с. 131]). У заяві, зокрема, йшлося про те, що найбільш прийнятним виходом було б порозуміння між гілками влади, а не судові рішення.

О. Лукашенко висловив готовність до компромісного рішення, погоджуючись з більшістю пропозицій щодо конституційних норм, висловлених у "Зверненні депутатів Верховної Ради Республіки Білорусь до Президента Республіки Білорусь О. Лукашенка", підписаного 110-ма народними обранцями. Але після блокування депутатами його пропозиції про перегляд постанови парламенту від 6 вересня 1996 р., про що йшлося у "Зверненні" Верховної Ради [7, с. 9], відмовився від співпраці [2, с. 18].

14 жовтня 1996 р. конституційний суд виступив із зверненням до делегатів Всебілоруських народних зборів, скликаних згідно Указу Президента від 29 серпня 1996 р. для обговорення питань, пропонованих на референдум. У резолюції зборів, що відбулись 19–20 жовтня, було висловлено підтримку політики Глави держави, засуджено конфронтаційні дії Верховної Ради та політичні заяви конституційного суду (як такі, що не відповідають його статусу). Загалом, Всебілоруські народні збори підтримали ініційовані президентом питання референдуму [5, с. 119].

4 листопада 1996 р. конституційний суд виніс рішення, в якому визнав, що Конституція Республіки Білорусь 1994 року не містить жодних критеріїв характеру та обсягу змін і доповнень до неї, тому Верховна Рада цілком правомірно винесла на референдум пропоновані проекти рішень. Натомість конституційний суд визнав неконституційним пункт 3 Постанови Верховної Ради Республіки Білорусь від 6 вересня 1996 р. "в частині винесення проектів змін і доповнень Конституції на обов'язковий референдум". Втім, 5 листопада уповноважений представник конституційного суду, виступаючи в парламенті, зазначив, що, незважаючи на визнання положення щодо винесення проектів змін і доповнень конституції на обов'язковий референдум неконституційним, рішення про обов'язковість чи консультативність референдуму слід приймати Верховній Раді, бажано враховуючи думку ініціаторів [4, с. 13]. З огляду на це Верховна Рада намагалась подати пункт 3 задоволеної Постанови в новій редакції. 5 листопада 1996 р. Верховна Рада Республіки Білорусь прийняла постанову про внесення змін до Постанови від 6 вересня 1996 р., в якій зазначила, що на обов'язковий референдум виносяться лише питання про перенесення Дня незалежності та про виборність керівників місцевих органів влади, однак не вказала дату вступу постанови в дію. 6 листопада Верховна Рада прийняла нову Постанову "Про введення в дію Постанови Верховної Ради Республіки Білорусь "Про проведення республіканського референдуму в Республіці Білорусь і заходи по його забезпеченню", що передбачала вступ у дію Постанови від 5 листопада 1996 р., втім, знову не зазначивши дату вступу в дію тепер вже постанови від 6 листопада.

Незгідний із висновком конституційного суду від 4 листопада 1996 р., президент видає указ № 455 від 5 листопада 1996 р., в якому визначає порядок вступу в дію рішень республіканських референдумів про зміни і доповнення конституції (що суперечило як конституції, так і закону "Про народне голосування (референдум) Республіки Білорусь"). Указом від 7 листопада 1996 р. № 459 висновок конституційного суду визнавався недійсним, оскільки суттєво розходився з конституцією і обмежував конституційне право громадян на участь у референдумі. Указ наголошував на притягненні до відповідальності державних органів, що будуть перешкоджати проведенню республіканського референдуму.

Президентський проект нової редакції конституції був опублікований 31 серпня – 2 вересня 1996 р. в "Народной газете". Розпорядженням президента від 17 вересня 1996 р. створювалася комісія для узагальнення пропозицій і зауважень по проекту змін і доповнень до конституції [7, с. 16]. Відбувалось його широке обговорення, в якому брали участь громадяни, народні депутати та судді конституційного суду. Остаточний варіант проекту було опубліковано 12 листопада, тоді як з 9 листопада вже почалась активна робота по достроковому голосуванню. Проект змін і доповнень, пропонованих депутатами, опубліковано лише 21 листопада. Засоби масової інформації та підпорядковані президенту органи виконавчої влади під час агітаційної кампанії різноманітними засобами схилили виборців підтримати питання, ініційовані президентом.

У референдумі 24 листопада 1996 р., що відбувався одночасно з повторними виборами депутатів Верховної Ради та місцевих Рад, взяли участь

6 181 463 громадянина Республіки Білорусь, що становило 84,14 % від внесених до списку. Виходячи з кількості громадян, внесених до списків для голосування, за прийняття нової редакції Конституції Республіки Білорусь, запропонованої Президентом Республіки Білорусь, висловилося 5 175 664 громадян або 70,45 %, проти проголосували 689 642 осіб, або 9,39 %; 316 157 бюлетенів визнано недійсними. За внесення змін і доповнень до конституції, пропонуєних депутатами фракції комуністів та аграріїв, проголосувало 582 437 виборців або 7,93 %, проти – 5 230 763 або 71,2 %; недійсними визнано 368 263 бюлетені. Загалом за результатами голосування електорат переважною більшістю голосів підтримав позицію О. Лукашенка щодо винесених на референдум питань (за перенесення Дня незалежності Республіки Білорусь – 88,18 %, 82,88 % виборців проголосували проти вільної, без обмежень, купівлі та продажу землі, проти відміни смертної кари – 80,44 %) і проголосував всупереч сподіванням депутатів (за безпосереднє обрання жителями керівників місцевих органів виконавчої влади висловились 28,14 %, за відкритість фінансування всіх гілок влади і тільки з державного бюджету проголосували 32,18 %) [13].

Втім, результати референдуму викликають певні сумніви, перш за все через відсутність можливості громадського контролю за голосуванням і підрахунком голосів. На думку дослідників, при підрахунку бюлетенів було сфальсифіковано на користь питань президента близько 20 % голосів; подібний відсоток сфальсифікували і при достроковому голосуванні [3, с. 198–199].

26 листопада 1996 р. Верховна Рада Республіки Білорусь прийняла закон "Про республіканський референдум 24 листопада 1996 р. в Республіці Білорусь", в якому підтвердила обов'язковість результатів референдуму щодо нової редакції Конституції Республіки Білорусь [8, с. 632], а 27 листопада 1996 р. пропрезидентські налаштовані депутати з огляду на нову конституцію прийняли закон "Про припинення повноважень Верховної Ради тринадцятого скликання".

23 грудня 1996 р. до конституційного суду з відповідною заявою на ім'я глави держави звернувся чоловік (вже не легальної, але все ще довгий час легітимної в очах опозиції та міжнародної спільноти [6, с. 138]) Верховної Ради тринадцятого скликання С. Г. Шарецький, пропонуючи перевірити на відповідність конституції 1994 року закон "Про республіканський референдум 24 листопада 1996 року в Республіці Білорусь", прийнятий 26 листопада 1996 р. Конституційний суд, виходячи з норм оновленої на референдумі конституції, яка не називає голову Верховної Ради суб'єктом звернення до конституційного суду, відмовив у проведенні перевірки.

Розвиток конституційних процесів на пострадянському просторі, зокрема і в Білорусії, виявляє пряму й безпосередню зумовленість політичними чинниками. Залежність є об'єктивно – владарюючі суб'єкти є головними ініціаторами конституційних змін. Проте будь-які політичні ініціативи й інтереси можуть набувати конституційно-правового закріплення лише у визначених конституцією формах та межах і роль конституційного правосуддя – за формально-логічного трактування – має бути визначальною.

Конституційний Суд Республіки Білорусь фактично з перших років свого існування змушений був діяти в умовах владного протистояння Верховної Ради і

президента. Конституційна криза, одним із чинників якої було ігнорування рішень органу конституційного правосуддя, зумовила самостійну ініціативу конституційного суду, яка не була формально закріплена і фактично є винятком в теорії і практиці конституційної юстиції. Проте здійснення арбітражної функції в умовах, що склалися, вимагали відповідної реакції і від конфліктуючих сторін – взаємовідносини законодавчої та виконавчої влади та їх результати залежали від них самих. Але і президент, і парламент, про що свідчать пропонувані ними варіанти конституційних змін, були зацікавлені у вирішенні конфлікту лише шляхом перерозподілу повноважень на свою користь. Підтримка населенням на референдумі 24 листопада 1996 р. президентського проекту стала ще одним доказом тези про можливість використання демократичних інститутів з авторитарною метою. В умовах дії нової конституції, на основі норм якої президент отримав більше прерогатив щодо формування конституційного суду, останній, вже оновленим складом, 15 квітня 1997 р. відміняє власну постанову від 4 листопада 1996 року, мотивуючи це тим, що вона не ґрунтувалось на конституції, а Постанова Верховної Ради Республіки Білорусь від 6 вересня 1996 року не могла бути предметом розгляду. В результаті Конституційний Суд Республіки Білорусь опинився в ролі інструменту легалізації й легітимації сумнівних із точки зору їх конституційності політичних рішень і дій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

1. Божанов В. А. Кризис власти в 1995-96 гг.: разрешение или усложнение? / В. А. Божанов // Власть и жизнь. Международная научная конференция "Политический и социально-экономический процесс в Беларуси: состояние, проблемы, перспективы" (11–12 декабря 1997 г.). – Минск: БАПН, НАНБ, 1998. – С. 87–92.
2. Боярунец А. Беларусь перед выбором: демократия или авторитаризм? / А. Боярунец, А. Голобуцкий, В. Кулик. – К.: Украинский фонд поддержки реформ, 1996. – 80 с.
3. Буховец О. Электоральное поведение белорусских регионов / О. Буховец, Д. Фурман // Белоруссия и Россия: общества и государства; [Д. Е. Фурман (ред.-составитель)]. – М.: Права человека, 1998. – С. 184–225.
4. Василевич Г. А. Конституционное развитие Республики Беларусь: историко-правовые аспекты / Г. А. Василевич // Система права и законодательства Республики Беларусь: состояние, перспективы развития. Материалы республиканской научно-практической конференции; [под ред. И. В. Гущина]. – В 2 ч. Ч. 1. – Гродно: Гродненский государственный университет, 1997. – С. 4–14.
5. Василевич Г. А. Референдумы в Беларуси и ее путь к независимости в к. XX столетия / Г. А. Василевич. – Минск: Обществ. об-ние "Молодежное научное общество", 2001. – 155 с.
6. Дракохруст Г. Трансформация партийной системы Беларуси / Г. Дракохруст, Ю. Дракохруст, Д. Фурман // Белоруссия и Россия: общества и государства; [Д. Е. Фурман (ред.-составитель)]. – М.: Права человека, 1998. – С. 106–152.

7. Дэмакратыя, канстытуцыя, рэферэндум: Матэрыял у дапамогу студентам і выкладчыкам / [П. І. Бондар, П. Р. Ігнатовіч, І. А. Смолік]. – Мінск, Бел. ун-т. культуры, 1996. – 32 с.
8. Закон Рэспублікі Беларусь "О рэспубліканском референдуме 24 ноября 1996 г. в Республике Беларусь" // Ведомости Верховного Совета Республики Беларусь. – 1996. – № 36. – С. 632.
9. Карбалевич В. Путь Лукашенко к власти / В. Карбалевич // Белоруссия и Россия: общества и государства ; [Д. Е. Фурман (ред.-составитель)]. – М.: Права человека, 1998. – С. 226–258.
10. Круталевич В. А. О конституционном суде, законности, референдуме / В. А. Круталевич. – Мінск, 1996. – 141 с.
11. О проведении республиканского референдума в Республике Беларусь и мерах по его обеспечению. Постановление Верховного Совета Республики Беларусь // Ведомости Верховного Совета Республики Беларусь. – 1996. – № 26. – С. 491.
12. О проведении республиканского референдума в Республике Беларусь. Постановление Президиума Верховного Совета Республики Беларусь // Ведомости Верховного Совета Республики Беларусь. – 1996. – № 26. – С. 492.
13. Постановление Центральной комиссии по выборам и проведению республиканских референдумов "О результатах голосования на республиканском референдуме 24 ноября 1996 года" // Советская Белоруссия. – 1996. – 26 ноября. – № 230. – С. 1.
14. Смолік А. І. Рэферэндум – форма непасрэднай дэмакратыі: Матэрыял у дапамогу студентам / А. І. Смолік. – Мінск: Бел. ун-т. культуры, 1996. – 32 с.
15. Сообщение Центральной комиссии Республики Беларусь по выборам и проведению республиканских референдумов "Об итогах голосования на республиканском референдуме 14 мая 1995 года" // Ведомости Верховного Совета Республики Беларусь. – 1995. – № 22–23. – С. 332.

УДК 327

Ломака І. І.

УКРАЇНЬСЬКА ДІАСПОРА: РОЛЬ ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ І БІЖЕНЦІВ У ФОРМУВАННІ ТРЕТЬОЇ ХВИЛІ ЕМІГРАЦІЇ

Тематика формування і діяльності української діаспори є актуальною на сьогоднішній день, оскільки дає можливість перейняти досвід творення громадянського суспільства. Аналіз закономірностей і особливостей переселення українців говорить про те, що саме переміщені особи і біженці найбільше спричинились до формування третьої хвилі української діаспори. Післявоєнна еміграція мала яскраво виражений політичний характер, різноплановий соціальний склад і високий ступінь національно-культурної свідомості.

Ключові слова: українська діаспора, переміщені особи, біженці, третя хвиля української еміграції.

Наукове видання

ПАНОРАМА ПОЛІТОЛОГІЧНИХ СТУДІЙ

Науковий вісник РДГУ

Випуск 7

Підписано до друку 28.10.2011 р.
Гарнітура Times New Roman. Друк різнографічний.
Ум. друк. арк. 20,4. Замовлення №110/1. Наклад 300

Віддруковано засобами різнографічного друку
ПП Самборський І.О.
33028, м. Рівне, вул. Толстого, 3
тел.: 0362-22-41-20

П–16 Панорама політологічних студій : науковий вісник
Рівненського державного гуманітарного університету. – Рівне :
РДГУ, 2011. – Вип. 7. – 273 с.

УДК 32
ББК 66.0